

Republica

ČASOPIS ZA NOVO PROMIŠLJANJE DEMOKRATIJE

DOSIJE: DA LI JE ZELENO NOVO CRVENO?

*Izveštaj o
sporoj smrti*

Zeleni programski kod

*Apokalipsa se
već događa*

*Ekofašizam i
ekoterorizam*

*Novi trend od Istanbula
do Budimpešte*

*Eko mobilizacije
u bivšoj Jugoslaviji*

U OVOM BROJU JOŠ
MOŽETE ČITATI:

*Ko je narod? Reportaža
sa koncerta Laibacha*

BEOGRAD - SARAJEVO - ZAGREB,
BROJ 1., GODINA 1., JUNI/LIPANJ 2022.

Apokalipsa

Uz antropocen, najvažniji pojam konceptualiziran i redefiniran u radovima sakupljenim u zborniku je *apokalipsa*. Sumorni narativ o nadolazećoj propasti čini značajan dio javnog diskursa o klimatskim i ekološkim promjenama: podizanje razina mora, nepovratni porast globalne temperature do razina neprimjerenih za život te širenje zoonoza – zaraznih bolesti koje prenose životinje, poput današnjeg koronavirusa potenciranog vlažnim tržnicama životinja – doprinose strahu od kolapsa trenutnog društva, pa i od masovnog izumiranja ljudske vrste. Autori okupljeni u zborniku analiziraju apokaliptične narative u mitologiji, književnosti, političkom diskursu i znanosti te nam ističu nekoliko konceptualnih i sadržajnih problema vezanih uz korištenje naracije o apokalipsi kao vodećeg načina na koji se u javnom diskursu problematiziraju antropocen i klimatska kriza uzrokovana ljudskom djelatnošću. Jedan od problematičnih aspekata koji u svojim esejima provlače autori poput Carlosa Tornela, Aapa Lundera i Marianne Reyes-Carranze je inherentna nepolitičnost dominantnih apokaliptičkih narativa. Apokalipsa, kao svojevrsni „kraj svijeta“ ili barem, „kraj ljudskog društva“ već samom svojom biblijsko-eschatološkom simbolikom podrazumijeva univerzalnu tragediju, događaj koji briše postojeće društvene napetosti i u kojem krajnje nejasno pojmijeno „čovječanstvo“ postaje žrtvom vlastite želje za napretkom. Takvim pogledom na apokalipsu, naturaliziraju se postojeći društveni odnosi te naročito „civilizacijske tekovine“ postojećih društava, shvaćene u uskom i napose eurocentričnom smislu: apokalipsa u dominantnim umjetničkim i akademskim imaginacijama gotovo uvijek predstavlja propast zapadne slike urbanog, tehnološki naprednog i progresivnog svijeta, te povratak na „barbarstvo“.

Alternativni pogled na apokalipsu, za koji se zalaže većina autorica i autora koji dublje istražuju problematiku tog pojma i njegov odnos s konceptualnim alatima antropocena, temeljen je na promatranju apokalipse iz perspektive naroda čiji je identitet dugo bio obilježen kolonijalnom podređenošću i koji su često društveno i epistemski marginalizirani te izostavljani iz vodećih narativa o apokalipsi. Naime, događaji

poput propasti zajednica i društava, uništenja prirodnih staništa i načina života, pa i izumiranja, stvarnost su za znatan dio populacije koja je iskusi kolonijalno podčinjavanje od strane europskih sila i međunarodnog kapitala. Ti povijesni događaji – kao i trenutne patnje urođeničkog stanovništva amazonske prašume i Pantanala koji upravo proživljavaju uništenje svojih domova i protjerivanje vatrom radi širenja stočarskih zemljišta – upućuju na apokalipsu kao proces koji nije gurnut u maglovitu budućnost, nego se upravo događa. Činjenica da je privilegirani globalni Sjever dosad bio zaštićen od izravnih posljedica antropocenske apokalipse magično ne čini njezinu stvarnost iole manje zabrinjavajućom.

Zelene politike

Epistemski i konceptualni obrat u poimanju antropocena ne samo kao geološkog, nego i kao društvenog procesa te apokalipse kao nečega što upravo utječe na živote milijuna ljudi otvara vrata dvjema novim perspektivama pri promišljanju zelenih politika. Kao prvo, pruža nam mogućnost da se odmaknemo od lokalnih akcija i strategija borbe za čišći okoliš i napravimo korak prema uistinu globalnom pokretu koji će

biti uključiv prvenstveno prema onim društvenim skupinama kojima buduća klimatska apokalipsa predstavlja najneposredniju prijetnju. Druga perspektiva koja proizlazi iz tog obrata jest prestanak promatranja klimatske krize kao kakve „buduće prijetnje.“ Naime, ta prijetnja je neposredna i na nju nije dovoljno reagirati postepenim planovima socioekološkog prijelaza na obnovljive oblike energije i prebacivanjem konačne odgovornosti na potrošače. Jedina je stvarna alternativa ekološki pokret koji bi zahtijevao radikalnu izmjenu postojećeg društvenog i ekonomskog sustava. U završnom eseju knjige, Tristan Sturm i Nicholas Ferris Lustig iznose kritiku brojnih postojećih diskursa ekološke apokalipse kao de-politizirajućih: i eschatološka „politika straha“ pred neumitnošću klimatskih promjena i tehnokratski narativ „upravljanja krizom“ zapravo pogubno djeluju na iznalaženje radikalnih političkih odgovora na postojeće apokaliptično stanje. Kao prvo, potiču rezignaciju spram neumitnosti globalnog zatopljenja kao nečega što ne možemo spriječiti. Kao drugo, svode ekološke krize na znanstvene i tehničke probleme, namjerno zanemarujući njihovog izvor u kapitalističkom načinu proizvodnje posvećenom neograni-

čenom gospodarskom rastu. Zaključni esej sažima potresni manifest novih progresivnih politika apokalipse čija je svrha radikalno obračunavanje s posljedicama klimatske krize i ublažavanje njihovih efekata, te iznalaženje novih političkih odgovora na apokalipsu u kojoj se svijet nalazi. Po Sturm i Lustigu, *progresivne politike apokalipse* svojim pristupom moraju zadovoljavati sljedećih šest preduvjeta: (1) materijalizam, što znači da moraju tražiti uzroke, uvjete, posljedice i odgovore na apokalipsu u živim i neživim resursima samog planeta, (2) imanentnost, čime zadržavamo svijest da apokalipsa nije budući događaj, nego povijesni proces koji je danas osobito uznapredovao, (3) kontingenciju, koja obvezuje nositelje zelenih politika na trenutno djelovanje nauštrb postupnih planova, (4) konjunktura, što samim nazivom koncepta implicira da zelene politike moraju biti spremne holistički djelovati u političkoj, ekonomskoj, tehnološkoj i ekološkoj domeni, (5) asimetriju, koja podrazumijeva svijest da je trenutna apokalipsa obilježena klasnom i društvenom nejednakošću te (6) politike isklupljenja, koje pretpostavljaju činjenicu pruža priliku za radikalnu transformaciju društva na korist marginaliziranih skupina.

Završni esej svojom strukturom i tematski podijeljenim sadržajem zapravo funkcionira i kao rekapitulacija i manifest ideja izraženih ovim izdanjem, no ostaje i radikalna preporuka za njihovu trenutnu primjenu i artikulaciju u političkom polju. Ovu knjigu eseja bi stoga trebali pročitati svi oni koji se nastoje baviti ekološkim aktivizmom i osmišljavanjem novih zelenih politika, jer je jedan od rijetkih primjera akademske literature koji se ne zaustavlja na raščlanjivanju i teorijskom promišljanju aktualnih problema, već ih istovremeno historizira, rekonceptualizira i pretvara u ono što doista jesu: u politički nabijene pojmove koji mogu biti korisni pri stvaranju budućih strategija borbe za pravednije i ekološki osvještenije i održivije društvo.

Vinko Korotaj Drača je doktor moderne i suvremene povijesti s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Izveštaj sa Laibachovog performansa u Zagrebu, 02.04.2022. godine

Nelagoda nacionalnog

Laibachov retro princip u performansu „Wir Sind das Volk – Ein Musical aus Deutschland (nach Texten von Heiner Müller)“ nije samo u performativnoj interpretaciji Müllera i sugestivnih video scena, već i u načinu angažovanja publike kroz stvaranje osjećaja nelagode

Pišu: Jasmin Hasanović i Belma Buľjubašić

Bosna i Hercegovina nalazi se na prekretnici svog postojanja, a bošnjački narod pred prijetnjom je novog genocida od strane *njegovih dušmana*. Srpskom se narodu sprema nestanak, jer *zapadnim silama i slugama Vatikana* ne odgovara jaka srpska država na Balkanu. Hrvatski narod ugrožen je i prijeli mu nestanak od *popovmpirenog srbočetničkog komunizma*. Ako postoji nešto oko čega će se tri dominantne etnonacionalne zajednice sa ovih prostora složiti – to su upravo ove konstatacije. One su pred stalnim nestankom i čitava ideja njihove izgradnje, zanemarujući prethodno svopolitičko i simboličko nasilje koje iza takvog procesa stoji, jeste pripisivanje vlastitog negiranja od strane onog drugog. Ne treba, dakle, posebno naglašavati po kojoj se to matrici odvija – *mi* kao vječne žrtve i *drugi* kao vječni neprijatelj. No, zašto je to toliko važno?

Zamišljanje zajednice, kako je to već najpoznatije iznešeno kod Benedicta Andersona, nije tek apstraktni, umni i intelektualni proces – već on svoju realizaciju ima u jako bučnim i historijskim notama kojima obiluje i posljednje muzičko-scensko ostvarenje Laibacha. Ne čudi da su im za takav podvig, većinom, inspiracija bili tekstovi i motivi (istočno) njemačkog dramaturga Heiner Müllera.

Laibach i država

Teza da je pitanje države, pa i nacije nešto čime se Laibach zanimao u svojim radovima od samih svojih početaka samo je parcijalno tačno. Osnovan 1980. godine, Laibach – kao ideološka jedinica kasnijeg kulturnog i političkog umjetničkog kolektiva *Neue Slowenische Kunst* (njem. Nova slovenačka umjetnost – NSK) osnovanog 1984. godine – zapravo se bavi pitanjem i problemom totalitarizma. Zato je često izjednačavao Laibacha sa (neo) nacizmom izraz nerazumijevanja i nepoznavanja njegove dvije ključne strategije prezentacije i reprezentacije koje su za cilj imale ne da proizvode djela koja favoriziraju totalitarizam, već da se njima da kritički komentar na totalitarnu prirodu *svih sistema* – a naročito onih koji se tiču kulturne proizvodnje i filozofije Zapada.¹ Drugim riječima, Laibach nikad ne nudi odgovor – već pred svakim sistem stavlja znak pitanja na takav način da se on doima totalitarnim.

U svojim nastupima oni svjesno provociraju sa simbolima totalitarizma koje već odavno većina ljudi i ne zna prepoznati, a totalitarni um caruje i u društvima koja sebe nazivaju demokratskim, što se najbolje vidi kroz svakodnevnne medijske linčeve koje pokreću neistomišljenici onih koji su se usudili progovoriti izvan *mainstream* narativa.

Za razliku od ranijeg vremena, kada je Laibach otvoreno praktikovao strategiju tzv. *subverzivne afirmacije* – umjetničko-političku taktiku identifikacije i prisvajanja estetskih elemenata onih fenomena ili objekata koje žele kritikovati, ovaj je mizikl kritici pristupao upotrebom *retroavangardnog*. Poznati je kao *retro princip*, njega je vizualno-umjetnički kolektiv Irwin, također dio NSK, definirao kao postupak koji se temelji na načelu da se traume iz prošlosti koje određuju sadašnjost i budućnost mogu prevazići vraćanjem na izvorna stanja.²

Za razliku od recentnijih i impresivnih eksperimenata propitivanja sjevernokorejskog i zapadnoliberalnog režima Laibach se sa novim materijalom približava svojim fabričkim postavkama u pogledu provokacije. Koliko multimedijски zahtjevan za izvesti na sceni, Laibachov performans podjednako je težak i nelagodan za gledati. Upravo se kroz tu dramatičnost scenografije smjenjuje dinamičnost njenog sadržaja. Müllera na sceni prate tutnjev, buka i grmljavina dvojice centralno pozicioniranih bubnjara uz jake vizuelne i svjetlosne efekte. Između epičnih i militantnih ritmova, Müller se oživljava i riječima Katarine Stegnar, te operskim i pjevačkim tačkama Cvetka Kobala odnosno Mine Špiler.

Laibachov retro princip nije samo u performativnoj interpretaciji Müllera i sugestivnih video scena, već i u načinu angažovanja publike kroz stvaranje osjećaja nelagode. Nelagoda koju osjećamo, bar su je autori ovog teksta osjećali, rasparčava anatomiju onog „nas“ svakog naroda – tu vještački nametnutu koheziju iz koje su silom protjerani svi njoj suprotni ili prijeteći elementi. Sugestivne video scene razaranja gradova i putokaza njemačkih aviona čiji su *chemtrailovi* postaju bodljikavom žicom nakon koje se zidovima zagrebačkog Lisinskog počinju ukazivati imena nacističkih koncentracijskih logora pokazuje se nužnim, kao očajnički krik pripadanja.

Laibach koristi Müllera da sve ovo dodatno naglasi – prvi put kada se pjeva pjesma *Ich will ein Deutscher Sein* (njem. Želim da budem Nijemac) što je, prema pjesmi Heinerja Müllera, pronađeno zapisano u svesci jednog jedanaestogodišnjeg Jevreja Vašavskog geta i drugi put kroz recitat njegovog teksta *Im Herbst 197. starb ...* (njem. U jesen 197. umro je...) kad su, između ostalog, stranci bili

ti koji su jedino koristili Narodu onda kada su ih prve tjerali u ekspediciju preko jezera, kako bi provjerili da li je led tanak.

Iako će mnogi odmahnuti rukom i napraviti grčevitu grimasu na sve ovo, jer *istorija se ne smije ponoviti, ona treba da nam služi kao opomena da se ne desi više nikad*, i dalje se perpetuiraju priče o posebnosti „našeg naroda“ bilo da je to slučaj u BiH u kojoj svi imaju veća prava od onih drugih jer su stariji i bitniji, bilo u Evropi koja se ograđuje od migranata jer *oni ne dijele isti civilizacijski i kulturni kod kao mi*.

Laibach svjesno ubacuje dijelove govora Adolfa Hitlera koji odjekuju salom i stvaraju nelagodu. Njegov govor o posebnosti njemačkog naroda ne razlikuje se mnogo od govora pojedinih evropskih lidera ili onoga što slušamo u postjugoslavenskim državicama, posebno u vrijeme predizborne kampanje. Jer briga za taj apstraktni pojam – narod – opravdava sva sredstva kojima se dolazi do cilja.

Prisjetimo se i na ovom mjestu dio je dramskih umjetnika iz Srbije, Maje Pelević i Milana Markovića koji su se

uocu izbora u Srbiji 2012. učlanili u sedam velikih političkih partija. Strankama su trebali novi ljudi i ideje, pa je ovo dvoje umjetnika ubrzo ušlo u savjet za kulturu svake od stranaka. Maja i Milan bili su i urednici pozorišnog časopisa „Scena“ te su željeli skupiti materijal o položaju mladih umjetnika u Srbiji i da li predizborna obećanja o prestanku zapošljavanja po političkoj liniji ista vrijede. Tekst koji su poslali strankama bilo je djelo Jozefa Gebelsa, objavljeno 1928. godine pod nazivom „Znanje i propaganda“. Njih dvoje zamijenili su tri riječi – „propaganda“ je zamijenjena izrazom „politički marketing“, „nacionalsocijalizam“ odgovarajućom stranačkom ideologijom (demokratija, socijalizam, liberalna demokratija...), a Hitlerovo ime je zamenjeno imenom predsjednika stranke kojoj su slali. Tekst je svima postao prihvatljiv.³

Miris sapuna

Zato, iako se koncert dešava u prvim danima ruske agresije na Ukrajinu, bilo bi opasno i redukcionistički gledati ga samo u tim konotacijama. Laiba-

ch će to primjetiti u svom intervjuu za *Novosti* pred sami koncert – govoreći o opasnostima iracionalizma domoljubnih zabava svugdje u svijetu, Laibach tome jednako pridodaje i druge parametre koji svojom lingvističkom situacijom zamjenjuju „psihološku konstituciju nacije“ kao što su teritorij tržišta ili kapitala, ali i socijalnih mreža koje okupiraju i zasićuju putem interneta.⁴

Ma o kojem se „mi“ radilo – a posebno kada je riječ o *mi*-(t)-stvu naroda, potpuna homogenizacija moguća je samo produkcijom mita i čvrstim, bespogovornim vjerovanjem u njega – što je moguće postići jedino disciplinom. Praveći jedan omanji odstup – pa se umjesto Müllera koristi jednom bajkom braće Grimm – Laibach zaokružuje tu ideju pjesmom *Ordnung und Disziplin* (njem. Red i disciplina). Da bi funkcionirali, mitovi trebaju biti skriveni – dok ne postanu privid najbanalnijeg, svakodnevnog i prihvatljivog – iza čega pak skriveni stoje najstrašniji zločini i najgora zvjerstva.

Prošlost se čisti od neugodnog, a ako se i pojavi ispod tepiha, tu su očevi naroda da svaku diskusiju prekinu stavećim kako nema društva koje nije nastalo na nekom zločinu, ali smo bili prinuđeni na to. U tom kontekstu Laibach svjesno provocira sa pjesmom *Aus Ideen werden Märkte* (njem. Od ideja postaju tržišta) u kojoj su pobrojane neke od firmi, koje su otvoreno surađivale i radile biznis sa nacističkim režimom. To je možda ostalo i zaboravljeno, jer vrijeme donosi zaborav ako se o nečemu štiti. U Bosni i Hercegovini se periodično pojave akcije na društvenim mrežama u kojima *pravednici* nijemi na nasilje u svojim lokalnim zajednicama zavape kako bi trebalo bojkotovati izraelske proizvode zbog vječitog sukoba Izraela i Palestine, što uvijek završi sa govorom mržnje i pozivima na nasilje prema malobrojnoj jevrejskoj zajednici.

Laibach podsjeća da su Jevreji služili i kao sredstvo za pravljenje sapuna, da bi poslije sve mirisalo na čistoću uređene Njemačke koju doživljavamo kao paradigmu discipline čovjeka koji je tu da održava savršeni red.

To neodoljivo podsjeća na pojedine lokalne zajednice u BiH. Etnički očišćene od *velikog drugog* masovnim ubistvima, mučenjima i protjerivanjima da bi se sad dominantno stanovništvo tih gradova pravilo da se tu nije dogodilo ništa, već da je njihova sredina – uvijek bila – primjer sloge, suživota i solidarnosti.

Porijeklo nacionalizma možda je djele u patriotizmu iscrtanom nježnim perom književnika, pjesnika i filozofa, ali je njegova radionica bojno polje koje treba osvjetliti. Čini se da Laibach u tome uspijeva. Bacajući svjetlo na sljepilo nacionalnih mitova, Müllerova karakterističnost – primjećuje redateljica Anja Quickert, upravo je sadržana u njegovoj rečenici kako se dijalog s mrtvima ne smije prekidati dok se ne otkrije koji je dio budućnosti pokopan s njima.⁵

Traumatična mjesta

Retraumatisovanje ratom sastavni je dio političke svakodnevnice kod nas. Ti performansi koji se odražavaju u vrijeme godišnjica traumatičnih dešavanja – a njih je „uvijek malo“ i datumi svake godine bivaju brojniji – često su morbidni i nemaju drugi cilj do retraumatisovanja preživjelih te usadivanja straha onima koji nisu ni bili rođeni u vrijeme rata. Kako drugačije objasniti nedavno obilježavanje godišnjice opsade Sarajeva kada su na mjestima u kojima su Sarajlije gađane snajperskim mecima stavljani paravani kao u vrijeme rata (što je više bilo psihološki, nego što je imalo stvarnu zaštitu) kao i pravljenje štanda u kojima se dijelila bljutava ratna hrana. U takvim okolnostima kada društvom odzvanja čuvena nacionalistička parola iz vremena španskog građanskog rata: „Živjela smrt!“ svaka smrt je nedovoljna – iz današnje se pozicije želi više žrtava, kao da postojeće već nisu dovoljne.

Poput reflektora u jednom trenutku direktno uperenih prema auditoriju, postavilo je primarnu zadaću takvom retroprincipu – da se zbunjeno i posramljeno sklone pogledi od sopstvenih mitova o svom narodu.

Na kraju koncerta, publici se obratio i filozof Petar Mlakar, član Odjela za čistu i praktičnu filozofiju NSK s porukom Hrvatima o ljubavi. Laibach, potom, čini nešto što je činio pred 90-te godine prošlog stoljeća – u trenutku kada je cijeli performans završen i publika izlazila iz dvorane, pustila se himna Hrvatske. Podsjeća to i na repetitivno puštanje „Bože pravde“ krajem 80-tih godina u tada već nacionalistički uzavrelom Beogradu. Taj čin počeo je sa euforijom, a završilo zvižducima. Srpskim zviždanjem svojoj (budućoj) himni, te Hrvatima koji napuštaju Lisinski u toku izvođenje „Lijepa naš“ Laibach do kraja demontira nacionalnu simboliku od njenog primarnog značenja.

U jugoslavenskim državama se teško živi, sjećamo se stare slave i dobrih starih vremena. Umjesto Šipada, UNIS-a, Energoinvesta, Zore, Sokola, Natrona, Čajeveca, Pretisa, Zmajevca i drugih, jugonostalgija nam je izgleda jedini prepoznatljiv brend i izvan granica onoga što je činilo Jugoslaviju. Naš Narod nije kriv za takvo stanje. Već je drugi. Mi smo se samo branili.

Jasmin Hasanović je viši asistent na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu.

Belma Buljubašić je vanredna profesorica na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu.

- Možda Najdirektnija subverzivnost u ovom kontekstu mogla se vidjeti u predstavi Europa danas iz 2011. godine, u ko-produkciji sarajevskog East-West-Centra, a prema tekstu Miroslava Krležje. Laibach učestvujući u predstavi, izvođenjem radikalno prerađenih evropskih nacionalnih himni bivših imperijalnih sila, simbolično pravi paralelu između Krležine Evrope ranih 30tih, sa današnjom Europom. Deset godina od te predstave, Europa je samo postala još autoritarnija.
- Čufer, Eda i Irwin 1993, NSK State in Time: <https://www.irwin-nsk.org/texts/nsk-state-in-time/>
- <https://www.vreme.com/vreme/gebels-je-ok/>
- <https://www.portalnovosti.com/laibach-rusofobija-je-odvratn-fenomen>
- <https://www.cd-cc.si/en/culture/music/laibach-wir-sind-das-volk-we-are-people>